

toetsen tot dichtbij het absolute nulpunt. Het Leidse Natuurkundig Laboratorium werd een instituut van wereldfaam, Kamerlingh Onnes zelf ‘monsieur zéro absolu’. In 1913, op het toppunt van zijn roem, ontving hij de Nobelprijs.

De vraag die Van Delft zich stelt is hoe Kamerlingh Onnes er, ondanks een zwakke gezondheid, in slaagde om een koude-imperium op te bouwen dat met zijn *Big Science*-allure zijn tijd ver vooruit was. De eigenschappen die daarvoor onontbeerlijk blijken, waren zijn sociale en organisatorische vaardigheden.

Om te beseffen dat Kamerlingh Onnes een briljante organisator was, dienen we allereerst in oenschouw te nemen dat de universiteit eind negentiende eeuw nog nauwelijks was toegerust op het doen van onderzoek. In de historiografie wordt traditioneel weliswaar beweerd dat de Wet op het Hoger Onderwijs van 1876 het onderzoek officieel aan de taken van de universiteit toevoegde, maar recent onderzoek suggereert dat dit een verkeerde interpretatie is. De ervaringen van Kamerlingh Onnes laten inderdaad zien dat de universiteitsbestuurders na 1876 nog allerminst genegen waren voor onderzoeksfaciliteiten zorg te dragen. Kamerlingh Onnes moest het helemaal zelf doen. Hij begon in 1882 met twee assistenten, een amanuensis en een hoeveelheid verouderde en voor onderzoek vrijwel onbruikbare apparaten. Hij eindigde met een geoliede onderzoeksfabriek, waar enkele tientallen medewerkers rondliepen. Kamerlingh Onnes kon dit realiseren omdat hij mensen kon overtuigen, sympathie wist te verwerven, zo nodig drammerig kon zijn en autoritair – en dat alles om vastberaden de doelen na te streven die hij zich voor ogen had gesteld. Dankzij deze eigenschappen slaagde hij erin, een kleine tweehonderd jaar na 's Gravesande, aan de Universiteit van Leiden weer een innovatief en internationaal leidend natuurkundig instituut te creëren.

Kamerlingh Onnes. Een biografie, een traditioneel opgezet, chronologisch levensverhaal, behoort tot het beste dat de Nederlandse wetenschapsgeschiedenis heeft voortgebracht, vooral vanwege de vaste hand waarmee het geschreven is. Het boek is lijk, maar verliest nooit vaart, inhoudelijk is het consistent en foutloos. De opmerkelijk soepele schrijfstijl maken het geheel uiterst onderhoudend en leesbaar, met een overtuigende Kamerlingh Onnes glansrijk in de hoofdrol. Van Delft is erin geslaagd een boek te schrijven dat uitermate geschikt is om een breed historisch geïnteresseerd publiek te introduceren in de wereld van de Tweede Gouden Eeuw.

Ad Maas

Museum Boerhaave, Leiden

Erik van Ree, *Wereldrevolutie. De communistische beweging van Marx tot Kim Jong Il* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2005) 511 p. ISBN 9053303952

Een van de grote raadsels van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw blijft hoe het mogelijk was dat duizenden, voor het overige ongetwijfeld intelligente mensen zich vereenzelvigden met regimes waaronder ze zelf waarschijnlijk voor geen goud hadden willen leven. Ondanks de stroom berichten over massamoorden en door verkeerd beleid veroorzaakte hongersnoden dweepten veel jongeren met Mao Zedong (die toen overigens nog Mao tse Tung heette) en andere communistische machthebbers. Zelfs Stalin, de leider die al in 1956 door zijn opvolger te kijk was gezet als massamoordenaar, kon rekenen op de sympathie van de nieuwe gelovigen. Toen in het tot

Kampuchea omgedoopte Cambodja de 'killing fields' van Pol Pot ontstonden, gingen de fanatiekelingen onverdroten verder met hun bewieroking van alweer een communistisch regime. Een van hen was Erik van Ree die van 1973 tot 1981 lid was van diverse maoïstische clubs in Nederland.

Van Ree heeft in een aantal studies grondig afgerekend met zijn verleden en vorig jaar verscheen van zijn hand *Wereldrevolutie*. In dit boek geeft hij een wereldomspannend overzicht van de geschiedenis van het communisme dat zich ondanks de omvang laat lezen als een spannend, maar vaak wel triest jongensboek. De uitgebreide inhoudsopgave, de per land geordende bibliografie en het personenregister maken het boek tot een naslagwerk voor iedereen die iets wil weten over de ontwikkeling van het wereldcommunisme.

Het boek is echter niet alleen een encyclopedie, maar de schrijver ontwikkelt ook een aantal gedachten over de vraag hoe het zover heeft kunnen komen. Hoe is het mogelijk dat de communistische beweging in al zijn schakeringen een substantieel deel van de wereld in haar greep kon krijgen? De vroegere marxist-leninist Van Ree moet blijkbaar niet alleen niets meer hebben van de beweging waar hij ooit toe behoorde, maar ook de materialistische verklaringwijze lijkt hem niet meer te bekoren. Wat hij ter verklaring aanvoert voor de afschrikwekkende voorbeelden van communistische machtsontplooiing is vrijwel uitsluitend het optreden van 'door machthonger gedreven romantici, dichtende massamoordenaars en cynische fanatici'. De geallieerde interventie in Rusland na de revolutie wordt weliswaar vaak aangevoerd als op zijn minst een deelverklaring voor de Sovjetpolitiek in later dagen, maar Van Ree zoekt het vooral in de karaktertrekken van Lenin en Stalin. Men kan zich afvragen of de auteur hierin niet doorschiet. Waar ik nog meer moeite mee heb is het feit dat de schrijver geen oog lijkt te hebben voor het feit dat het toch niet voor niets zal zijn dat het communisme slechts aan de macht kon komen in overwegend agrarische of koloniale landen. In marxistische termen lijkt het erop alsof het communisme de rol van de oorspronkelijke accumulatie heeft gespeeld, ofwel dat door het optreden van de communistische partij en haar kopstukken de industrialisatie op gang kon komen. Aan dit doel werd in vrijwel alle landen alles ondergeschikt gemaakt en daarbij werd inderdaad niet gekeken naar een slachtoffer meer of minder. Dat is een kwalijke zaak, maar het ontbreken van iedere moraal is niet iets typisch communistisch en komt evengoed onder kapitalistische regimes voor.

In de voluntaristische benadering van de geschiedenis die Van Ree hanteert, speelt de gewone man of vrouw slechts de rol van pion van duistere belangen. Volgens de beschrijving op pagina 124 zette de communistische partij 'opstanden en stakingen op touw'. Niemand kan toch serieus geloven dat een klein groepje mensen zomaar in staat is om de honderdduizenden arbeiders waar in dit verhaal sprake van is, tot staken aan te zetten. Er zal voor die mensen een goede reden aanwezig geweest moeten zijn om in staking te gaan. De wereld is vergeven van de samenzweringen, maar deze kunnen niet het hele verloop van de geschiedenis verklaren.

De grote nadruk die Van Ree legt op de rol van de individuele leiders en de fysieke afkeer van het communisme die de schrijver heeft ontwikkeld, verleiden hem er bij vrijwel iedereen toe om een weinig vleiende beschrijving van het uiterlijk te geven. Lo Lisan die in 1928 leider van de Chinese communistische partij werd mag het op pagina 128 bij voorbeeld doen met 'Deze slungelige man met een reusachtige paardenkop'. En zo komt vrijwel iedereen aan de beurt. Het geven van dergelijke kwalificaties komt het boek niet ten goede. En dat was niet nodig geweest, want de weergegeven feiten

over de communistische of zoals ze ook een tijdje hebben geheten, reëel bestaande socialistische regimes, spreken voor zich. Maar de goede leesbaarheid, en vooral het encyclopedische karakter maken *Wereldrevolutie* ondanks de genoemde zwakke kanten toch tot een aanwinst voor de boekenkast.

Sjaak van der Velden

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

(van 1971 tot 1973 lid van een aantal maoïstische clubs)

Ariëtte Dekker, *Cornelis Verolme. Opkomst en Ondergang van een scheepsbouwer* (Amsterdam: Bert Bakker, 2005) 537 p. ISBN 9035128656

In oktober 2005 verscheen een dikke biografie van Cornelis Verolme, de eigenzinnige scheepsbouwer met een investeringsstrategie die niet alleen zijn spectaculaire opkomst maar ook, althans ten dele, zijn ondergang verklaart. Hij verwierf opdrachten voor de bouw van schepen die hij in zijn bestaande werf nog niet kon bouwen en hij bouwde deze met voorschotten die hij van de Herstelbank kreeg. De president-directeur van die Herstelbank, F. Posthuma, afkomstig van het ministerie van Financiën, 'was gecharmeerd van de ondernemingsdrift van Cornelis Verolme'. Posthuma 'was de man die driehonderd miljoen kapitaal beheerde die de staat samen met de grote banken had uitgetrokken voor de wederopbouw van het Nederlandse bedrijfsleven' (p. 109). Verolme's kredietwaardigheid was niet gebaseerd op zijn reputatie in de wereld der scheepsbouwers, maar op zijn contacten met gezaghebbende politici, zoals de oud-ministerpresident P.S. Gerbrandy en de PvdA-politicus H.J. Hofstra. De Verolme-strategie, die in de Rotterdam menig havenbaron de wenkbrauwen deed fronsen, sloot goed aan bij de wens van de nieuwe regering om de Nederlandse industrie in een geforceerd marstempo te doen herrijzen. Het succesverhaal van Verolme is het succesverhaal van de samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven. De uiterst riskante manier van financieren van Verolme werd paradoxaal genoeg door de overheid meer gewaardeerd dan door het bedrijfsleven. Verolme bleef daardoor een buitenbeen in Rotterdam. Van de deftige ondernemerssociëteit 'Club Rotterdam' mocht hij geen lid worden. Van de economische elite in Rotterdam mocht hij alleen Jan de Monchy en Philip Mees tot zijn zakenvrienden rekenen. Zijn afkomst – hij was een eenvoudige boerenzoon uit Goeree-Overflakkee – speelde daarbij zeker een rol. En inderdaad was Verolme de typische *nouveau riche*: op de Club Rotterdam werd verteld dat Verolme commissarissen probeerde te vinden door invloedrijke personen op te bellen en het gesprek te openen met de mededeling: 'U spreekt met Verolme. Wilt u bij mij commissaris worden? Ik bied tienduizend!' (p. 135).

Veel belangrijker voor de weerstand die hij opriep was echter de manier waarop Verolme zijn bedrijf leidde. 'In Rotterdam stond Cornelis Verolme (...) al snel bekend als iemand die zich niets aantrok van de onderlinge loonafspraken en de paternalistische manier waarop men in de grote scheepsbouw met arbeiders placht om te gaan. Hij presenteerde zich op allerlei fronten als een moderne aantrekkelijke werkgever, die voor goede arbeiders graag wat extra over had' (p. 131). Verolme was een man die zich van de onderlinge afspraken die de scheepsbouwers gemaakt hadden niets aantrok: hij was als ondernemer een onderkruiper. In 1950 had hij had zich in de Rotterdamse scheepsbouw weten binnen te dringen door een heimelijke overname van de